SSOAR

Open Access Repository
www.ssoar.info

Andrzej Szahaj: E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności (Dilemata multikulturalismu a politické korektnosti)

Derdowska, Joanna

Veröffentlichungsversion / Published Version
Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:
Derdowska, J. (2005). Andrzej Szahaj: E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności (Dilemata multikulturalismu a politické korektnosti). *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, *41*(4), 726-729. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55596

Nutzungsbedingungen:
Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.
Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:
This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.
By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

gesis Leibniz-Institut für Sozialwissenschaften

Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft

že být morální, i když je skupina odsoudí. Chovat se morálně mnohdy znamená zaujmout postoj, který veřejné mínění označuje za antisociální. Existují situace, kdy jednat morálně znamená vzepřít se autoritě společnosti. Pravomoci činit morální volby a odpovědnost za ně se nacházejí v lidském jedinci. Kořeny morálky sahají hluboko pod společenské mechanismy. Morálka není produktem společnosti, naopak morálka zde již je před každou společností. Morálka se stává objektem manipulace společnosti.

Podle Baumana bylo možno holocaust uskutečnit pouze pod tou podmínkou, že se neutralizovalo působení prastarých morálních pudů. Nacistický režim v tom uspěl, protože se mohl opřít o byrokratický aparát moderní společnosti.

Tyto teze podle mého soudu každého sociologa nutí minimálně k zamyšlení, když ne přímo k revizi jeho názorů na společnost, a následně minimálně k zpochybnění sociálních teorií o hodné společnosti a zlých lidech. Co se mě týká, na tuto výzvu už nikdy nemohu zapomenout.

Modernita a holocaust je knihou, která varuje, neboť ukazuje, že moderní společnost má dvě tváře – vždy existuje možnost, že se ukáže ta druhá. Stačí docela málo: zničit pluralitu, posílit moc národního státu a ve jménu zajištění bezpečnosti odebrat občanům kus jejich svobody. Taková situace bohužel není jen fantasmagorií. Události po 11. září 2001 ukazují, jak jsou vystrašení lidé ochotni kousek po kousku odevzdávat svou svobodu státu. Že nám chybí velká vize, projekt, cíl, zkrátka ideologie? A že by se z antiislamismu taková ideologie nemohla utvořit? Instrumentální byrokratickou racionalitu již máme. Morální netečnost, lhostejnost a morální neviditelnost může být snadno po ruce – pro většinu z nás je přece muslim za horizontem našeho dohledu. A kromě toho, oni za to můžou. Za co? No přece za všechno.

Helena Kubátová

Wojciech Kalaga (ed.): *Dylematy wielokulturowości* (*Dilemata multikulturalismu*)
Kraków, Universitas 2004, 366 s.

Andrzej Szahaj: *E pluribus unum? Dylematy wielokulturowości i politycznej poprawności* (*Dilemata multikulturalismu a politické korektnosti*)
Kraków, Universitas 2004, 197 s.

V ediční řadě „Horizonty modernity" („Horyzonty nowoczesności") krakovského nakladatelství Universitas vyšly v loňském roce dvě knihy, jejichž názvy slibují zpracování tematiky „dilemat multikulturalismu". Kniha v redakci Kalagy představuje sborník prací z různých vědeckých oborů, od etnologie, antropologie, přes filozofii, sociologii, až po literární a filmovou vědu. Rovněž tematicky pokrývá širokou škálu zájmů, jako je problematika totožnosti, teritoria, cyberprostoru, pohraničí, emigrace, lokálnosti, globalizace atd. Právě interdisciplinárnost je hlavním trumfem tohoto souboru. Texty pojednávající o kulturní rozmanitosti jsou samy bohatě diferencovány, což vytváří jakousi elegantní metazávislost. Jinou jejich předností je fakt, že i když všechny práce publikované ve sborníku jsou důkladné studie, ve svém teoretickém aspektu často zanechávají více otázek než odpovědí.

V první části nazvané *Teritoria a totožnost* je kladen důraz na problematiku Jiného v kultuře a s tím související otázku totožnosti v psychologickém, sociologickém a filozofickém smyslu. Zygmunt Bauman v ní mimo jiné uvažuje o problému cizince a ukazuje společenskou harmonii a ekonomický pokrok jako dva hlavní motory vytvářející segregaci a „lidský odpad", jak Bauman nelítostně nazývá jedince neschopné se přizpůsobit. V postmoderním světě, kde neexistuje „země nikoho", kterou by mohli obývat lidé vyloučení ze společnosti, už nemá smysl zvedat vysoké zdi a namlouvat si, že nás mohou oddělit od jiných. „V tomto světě jsme všichni ‚uvnitř', odsouzeni k intimnímu a dotěrnému sousedství všech zbývajících obyvatel

zeměkoule". Hranice, nebo také frontová linie, je rozptýlena všude a řešení otázky takto globalizovaného cizince je v gesci globální politiky, která, jak nakonec shrnuje autor, neexistuje.

V druhé části (*Multikulturalismus: pohraničí, hybridy (g)lokálnosti*), kdy se pojednává o ontologii střední Evropy, o pohraničních územích nebo o emigraci, dostává otázka multikulturnosti prostorovější, někdy geografický rozměr. Nejdůležitějším textem této části je však stať Ewy Rewersové vytyčující možné teoretické rámce zkoumání multikulturnosti. Autorka uvádí možnost pojímat ji jako výchozí stav (jako v Lotmanově koncepci kultury) nebo jako kategorii mající původ v herderovském přesvědčení o neprostupnosti kultur (na tento její aspekt poukazuje Wolfgang Welsch), která „nejen zvěčňuje stávající hranice, antipatie a nedorozumění, ale slouží, vědomě či nikoli, rozvíjení ideologií založených na kulturním fundamentalismu, separatismu a nakonec i rasismu". To jsou snad nejobtížnější otázky, které vyvstávají při úvahách o multikulturalismu. Jejich důležitost podtrhuje ve svém článku také Edward Možejko, když uvádí názory vůči multikulturalismu zdrženlivé či dokonce kritické, které zdůrazňují „oddělující" důsledky, jež může mít. Možejko se proto přiklání ke stanovisku, že „prvotním hříchem oficiálního multikulturalismu je to, že vychází z politických důvodů", a měl by se tedy omezit na oblast kultury. Sám však přiznává, že jeho podmínkou je existence systému otevřené společnosti, což znovu vrací problém do společensko-politické sféry. U těchto otázek se ještě zastavím, až budu mluvit o druhé knížce krakovského nakladatelství.

Ewa Rewersová, abych ještě zůstala u její stati, rozebírá dvojici pojmů, které jsou při popisu multikulturalismu užitečné – glokálnost a transkulturnost –, uvažuje o různých úrovních prostoru od lidského těla po virtuální prostor, jež jsou utvářeny kulturně (a proto také podléhají globalizaci), a nakonec se zaměřuje na prostor města. Textem prochází argumentace týkající se společensko-filozofického základu postmodernity či doby, kterou Rewersová nazývá post-postmodernitou (odrážející nedůvěru v potenciál sociologie k reflexi současných kulturních jevů: „v sociologickém pojetí zaniká to, co se ve filozofii, antropologii a teoriích postmoderního umění zdá z dnešní perspektivy nejzajímavější: odpor proti jistým důsledkům postmodernity, které její obhájci umně zamlčují, a zájem o nejnovější jevy v kultuře"), což činí z celého textu raritu hodnou opakovaného čtení.

Útok na pojem multikulturalismu v několika pracích tohoto sborníku byl veden rovněž z pozice zmenšující jeho praktický význam. Někteří autoři mají sklon ho pojímat jako svérázný marketingový tah, který má přitáhnout pozornost k určitému regionu jako k něčemu výjimečnému právě svou různorodostí a rozmanitostí. Jedním z využitých příkladů je polské východní pohraničí s jeho mytologií: „pohraniční zápolení s jinakostí není nic jiného než výtvorem místních organizátorů kulturního života". Jinými slovy, čím větší důraz na kolorit místa či společnosti, tím lépe se prodávají, zvláště turistům. Copak tomu není podobně v případě prodeje německo-česko-židovské tradice Prahy?

Třetí část sborníku, *Identity teritorií, identity (v) sítí(ch)*, se soustředí na v tomto kontextu vděčné téma městských a virtuálních prostorů a cyberprostoru.

Naprosto odlišný přístup k tematice multikulturalismu předkládá v druhé knize z police nakladatelství Universitas Andrzej Szahaj, jeden z radikálnějších představitelů postmoderní filozofie v Polsku, který se ochotně přiznává k intelektuálnímu příbuzenství s Richardem Rortym. V knize *E plus unum?* nabízí systematický přehled teoretických stanovisek týkajících se multikulturalismu v perspektivě politické filozofie: v první řadě jsou zde uvedeny koncepce Charlese Taylora, Willa Kymlicky, Iris Marion Youngové i Yael Tamira. Na rozdíl od badatelů seskupených kolem vydavatelského projektu Kalagy, pojímá Szahaj multikulturalismus rozhodně jako jev společenský a politický. V celé knize

se autor zaměřuje na multikulturní reálie v americkém vydání, proto také vyhrazuje místo kapitolám věnovaným konceptualizacím této společnosti s pomocí různých metafor (známý *melting pot*, ale i *boiling pot*, *salad bowl* či balkanizace Ameriky). Multikulturalismus se dá objasnit také jako reakce na globalizaci i odlišování. S tímto záměrem se Szahaj odvolává na Zygmunta Baumana a jeho v četných textech vyjádřené myšlenky o vyobcování a vyloučení jedinců z postmoderního víru událostí.

Velmi zajímavá a poučná je poslední kapitola knihy, i když je k předchozímu trochu „přilepena", týkající se politické korektnosti. Autor se sobě vlastní rozvážností v ní uvádí argumenty proti bezmyšlenkovité kritice a výsměchu stíhajícím jazykové projevy politické korektnosti. Aniž by popíral absurdnost užívání výrazů typu *vertically challanged* místo *short* k popisu osoby malého vzrůstu, zdůrazňuje axiologický význam mnoha nově zaváděných slov, jejich kontextu a interpretace.

Nejzajímavější linií v knize *E pluribus unum?* jsou však úvahy o multikulturalismu jako o specifické ideologii, jež s sebou nese závažné společensko-politické důsledky. Některé z nich se objevily už v recenzovaném sborníku. V tomto smyslu si autor všímá toho, že „v našem vztahu k cizím kulturám dochází často k typickému střetu hodnot, které chceme najednou vyznávat: úcty ke kulturní odlišnosti, která je pokládána za hodnotu samu o sobě, a lidských práv vztahujících se k jedinci". V zásadě se přitom přiklání k tomu, aby měla přednost pravidla vyplývající z respektování lidských práv. A to v západní kultuře, nebo jak ji s oblibou charakterizuje v kultuře, v níž dominuje liberální demokracie, s velkou rozhodností, kdežto v jiných kulturách „po dlouhém přemýšlení" či „v krajním případě", poněvadž jednání motivované zachováváním lidských práv chápaných z pohledu euroatlantické kultury může být na jiných místech zeměkoule pokládáno za paternalismus, i když je v zájmu tamních obyvatel.

Nejjednodušší příklad vyvolání takovéhoto střetu, který uvádí také Szahaj, se nabízí, podíváme-li se na pokusy sladit feministické zájmy s diskurzem multikulturalismu, či dokonce mu je připsat. Krátce řečeno jde o to, že zachovávání individuálních práv žen, za něž bojují feministická hnutí, čili rovněž práv týkajících se často osobních, domácích a rodinných situací, se nedá sladit se snahou uspokojit touhy kulturních menšin jednat svobodně v rámci skupiny, když jde o zachování společenského života. To znamená, že sňatek dětí, klitoridiktomie (obřadní odstranění poštěváčku) či požadavek, aby se oběť znásilnění provdala za násilníka atp. jako svérázné „kulturní vzorce", poněkud odlišné od západních, by neměly získat přednostní postavení vůči právům jedince.

Často se navracejícím problémem v úvahách Szahaje, či snad spíše jedním ze závěrů je také zrádnost přiznávání práv celým skupinám či menšinám, nedůležité zda etnickým, sexuálním nebo náboženským, vzhledem ke skutečnosti, že takové zákonodárství chybně posiluje vnitřní homogenitu těchto skupin a opomíjí individuální rozměr, takže paradoxně přiznávajíc největší práva nejradikálnějším vrstvám v rámci menšiny představuje faktor, který ohrožuje jednotlivce, jež se nedrží v okovech ortodoxie uvnitř menšiny, a utlačuje „menšinu uprostřed menšiny". Ještě jiným paradoxem, který se tu objevuje, je to, že vznik multikulturního diskurzu povzbuzuje k tomu, aby se lidé pojímali v kategoriích, jejichž význam se už desetiletí snažíme potlačit, jako je barva kůže nebo vyznání. A co více, *ideologie* multikulturalismu směřuje přímo k *radikálnímu* multikulturalismu, který se nakonec rovná etnocentrismu menšinové kultury, jakým je například etnocentrismus černochů. Toho si všímá ve zmiňovaném textu také Možejko, avšak zastavuje se na stupni odhalení problematické sféry a využívá to jako argument, který má zabránit, aby se nad ní rozprostřel ochranný deštník pojmu „multikulturalismus". Společensko-politickému kontextu se tu ale nedá uniknout, což si tento autor nakonec uvědomuje, avšak

nevyjadřuje se k němu. Konec konců z multikulturnosti vznášející se v sociální prázdnotě by zůstal v nejlepším případě jen materiál na folklórní festival.

Szahaj v reakci na tyto hromadící se obtíže nabízí neobyčejně vyvážené názory, opírající se o banální tvrzení, že relativismus vymyslela jen západní kultura. Zejména se přimlouvá za subtilní, nebojovný a „přející" západní etnocentrismus, který se snaží vyrovnat se s multikulturalismem pragmatickým a institucionálním způsobem. „Obecně dává přednost kontextuálnímu přístupu, citlivému k zvláštnostem a situacím, cenícímu si více ‚detailního' rozmýšlení pro a proti (politického, spojeného s praxí) než hodnocení ‚ve velkém' (filozofického, snažícího se formulovat nadčasová a nekontextuální)." Jako shodné s takovým přístupem předkládá například stanovisko postmoderního liberalismu Johna Graye a názory Richarda Rortyho či Nancy Fraserové.

Szahajova knížka je především rozumným a zdravým hlasem v diskusi o menšinách, proto by se měla stát povinnou četbou pro každého, kdo se touto tematikou v teorii či praxi zabývá. Ujmout se slova na obranu hodnoty evropské kultury a civilizace je možno nejen v hysterickém tónu Oriany Falaciové, ale také s rozvahou, erudicí i porozuměním pro složitost problémů spojených s jinými. Je vhodné do ní nahlédnout také před tím, než zaujmeme místo na některé ze stran veřejné debaty, která vzbuzuje v Polsku pořád silné emoce a týká se práv sexuálních menšin.

Obě knihy, i když se navzájem tolik liší stylem i badatelskou perspektivou, představují důkladné uvedení do problematiky multikulturalismu, nešetřící kritickými úvahami o teoretickém rámci tohoto pojmu, šíři jeho užití a racionálním společenském uplatnění. Kdo má oči pro čtení, nechť čte.

Joanna Derdowska
(Z polštiny přeložil Jiří Ogrocký.)

Karel Krejčí: *Sociologie literatury*
(cyklostylováno 1944, 150 s.), reeditováno (Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, eds.), Brno, Masarykova univerzita 2001, 124 s.

Karla Krejčího (1904–1979), polonistu, komparativního literárního vědce a sorabistu, sociologie přitahovala ve dvou rozměrech – jako „obecné téma" (sociologie literatury jako jeden z metodologicko-teoretických předpokladů každé solidní literární historie) a jako praktický analytický nástroj: sociologický přístup se projevuje v řadě Krejčího speciálních literárněvědních a literárněhistorických prací, zejména v textech *Polská literatura ve vírech revoluce,* 1934, *Heroikomika v básnictví Slovanů,* 1964, ale také v životopisných studiích o A. M. Tilschové a Jakubu Arbesovi, ba dokonce v *Praze legend a skutečností,* 1957. Dlužno zdůraznit, že Krejčího jako *sociologa literatury* si pohříchu povšimnuli dříve literární vědci než sociologové, zejména Antonín Měšťan (1999) a Aleš Haman (2000). Přirozeně nelze pominout záslužný čin Ivo Pospíšila a Miloše Zelenky, kteří cyklostylovaný „protektorátní" text Karla Krejčího *Sociologie literatury* z roku 1944 reeditovali (s vročením 2001 bez povšimnutí ze strany sociologické obce) a opatřili obšírným, byť místy poněkud záhadným úvodem (Krejčího biografie totiž končí rokem 1958, protože prý „pozdější literární a politické osudy po roce 1958 představují již odlišnou a zcela samostatnou kapitolu", s. 29). Horší službu nelze nikomu prokázat: Krejčí-člen strany, Krejčí-akademik, Krejčí-nositel nejvyššího polského vyznamenání, ale taky Krejčí-zednář... tak co bylo dál?

Nemyslím (ačkoliv si tím nejsem úplně jist), že je dnes nutno hájit právo *sociologie umění* a tedy i *sociologie literatury* na svébytnou existenci, a to nejen v rámci sociologie samotné (tam kontinuálně, i když s podstatnými věcnými proměnami, prostě existuje: ve Francii např. ve znamenitých studiích Nathalie Heinich, která vydala několik knih, které by stály nejen za čtení, ale i za překlad, například *Goyova sláva: Esej z antropologie*